

Π. Τζώνος

Ελληνικό πανεπιστήμιο: Πώς φθάσαμε ως εδώ, τι κάνουμε τώρα;

Παρακολουθώ τις πρόσφατες εξελίξεις στο ζήτημα της ανώτατης εκπαίδευσης με διακοπές και διαλείψεις όπως σε ένα φιλμ φρίκης, όπου ανοίγει και κλείνει τα μάτια για να αποφύγει τις χειρότερες σκηνές και να κρατήσει ψυχολογικά σε απόσταση.

Αυτό το έργο το έχω ξαναδεί. Μάλλον το βλέπω να παίζεται ξανά και ξανά τα τελευταία τριάντα χρόνια με διαδοχικά « remake», με νέους σκηνοθέτες και νέους πρωταγωνιστές. Αυτοί βέβαια ζουν την φρίκη μόνο κατά την σύντομη παραμονή τους στο γύρισμα. Η πανεπιστημιακή κοινότητα όμως μένει πάντα εκεί...

Φέτος κλείνω το τεσσαρακοστό έτος πανεπιστημιακής ζωής. Όταν βλέπω πίσω, διακρίνω τρεις μεγάλες φάσεις, τρεις σκηνοθετικές γραμμές, στο γύρισμα του έργου:

Πώς τα πράγματα φθάσανε ως εδώ;

1η φάση: Αμέσως μετά την μεταπολίτευση, νεαρός τότε εγώ καθηγητής, στη φάση όπου το τότε ισχυρό, πολιτικοποιημένο, φοιτητικό κίνημα, ο σύλλογος ΕΔΠ (βοηθών επιμελητών), και τα δύο ελεγχόμενα κατά το μέγιστο μέρος από την αριστερά, και λίγοι «προοδευτικοί» καθηγητές ξεκίνησαμε την πίεση για τον «εκαυχρονισμό-εκδημοκρατισμό» του πανεπιστημίου. Αντίπαλοι μας ήταν το πανεπιστημιακό κατεστημένο και οι συντηρητικές, τότε, κυβερνήσεις, που προβάλλανε σθεναρή αντίσταση.

Επρόκειτο βέβαια για μάχη οπισθοφυλακών, καθώς το κίνημα για πανεπιστημιακή ανανέωση είχε ήδη σαρώσει Ευρώπη και Αμερική. Εντωμεταξύ ήδη από τα μέσα, το αργότερο το τέλος, της δεκαετίας του '70, οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες είχαν ξαναβρεί το ρυθμό τους, βγαίνοντας γρήγορα από τις πρώτες ακρότητες, και με δυσκολίες ή όχι, ξαναέφεραν μια ισορροπία στην πανεπιστημιακή ζωή. Εμείς μέχρι σήμερα δεν το κατορθώσαμε. Μόνο το 1980, με τις σώφρονες κινήσεις, με τις μικτές αντιπροσωπευτικές επιτροπές της τότε κυβέρνησης Ράλλη, φτάσαμε προς στιγμήν σε κάποια κοινά αποδεκτή βάση ενός νέου θεσμικού πλαισίου. Ο χρόνος όμως είχε χαθεί ήταν καθοριστικός.

2η φάση: Ήρθε η πολιτική αλλαγή του '81 –« remake». Η νέα κυβέρνηση, διακόπτοντας και διαγράφοντας τη συνέχεια τώσων προσαθεϊών, θεώρησε σκόνημο να κλειστεί μέσα στα τείχη του Υπουργείου και να επεξεργαστεί κατά μόννας έναν «πραγματικά προοδευτικό» νόμο πλαίσιο. Ο νόμος και πολλές καλές προθέσεις σίγουρα έδειχνε, και ορισμένες απαραίτητες και τολμηρές ρυθμίσεις επιχειρούσε. Χαρακτηριζόταν όμως τόσο από πολιτική απειρία όσο και από ερασιτεχνισμό ως προς τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του πανεπιστημιακού θεσμού. Ένα πρόσθετο βασικό του πρόβλημα ήταν ότι άφηνε τον εαυτό του απροστάτευτο απέναντι στην συντεχνιακή και μικροκομματική δυναμική την οποία ο ίδιος αποδέχτηκε. Η εφαρμογή του νόμου υπήρξε μια φαρσο-τραγωδία. Εφαρμόστηκε εκεί όπου βόλευε τους συντεχνιακούς και κομματικούς πρωταγωνιστές και δεν εφαρμόστηκε όπου τους στενοχωρούσε. Άνοιξε τον δρόμο για μια παρά φύσιν ανάποδη πυραμίδα ιεραρχίας (μια αξιοκρατική ιεραρχία δεν μπορεί ποτέ να έχει αυτή τη μορφή), για μια έντονη κομματικοποίηση της πανεπιστημιακής διοίκησης σε όλες τις βαθμίδες και τελικά για μια προς τον κάτω μέσο όρο ψευδοδημοκρατική μετατόπιση του κέντρου βάρους. Η εκδίκαση της ιστορίας ήταν βέβαια ότι η επιδιωκόμενη πολιτική άλωση το πανεπιστημίου από τις «δημοκρατικές και άλλες δυνάμεις», μετά από μια πρόσκαιρη επιτυχία, ακυρώθηκε, ξαναδίνοντας την πρωτοκαθεδρία στους «συντηρητικούς» πολιτικούς αντιπάλους.

3η φάση: Το χειρότερο όμως δεν είχε έρθει ακόμη. Στα μέσα της δεκαετίας του '90 εφαρμόστηκε η τρίτη σκηνοθετική άποψη: Μεταμοντέρνος αμοραλισμός, το τέλος των ιδεολογιών, το τέλος της ιστορίας (-του πανεπιστημίου). Όλοι με όλους εναντίον του πανεπιστημίου. Όλες οι πολιτικές παρατάξεις άφησαν κατά μέρος τις όποιες, ανύπαρκτες άλλωστε πια, διαφορές απόψεων για το παρόν και το μέλλον και συμμετάσχον σε μια, χωρίς αρχές και κανόνες, νομή της πανεπιστημιακής εξουσίας, με στόχο το προσωπικό ή το μικροατομικό όφελος και με συνέπεια την υποβάθμιση και διαστρέβλωση αυτού που έστω είχε απομείνει. Το πελατειακό σύστημα αντικατέστησε την, ήδη ακαδημαϊκά απαράδεκτη, κομματική αντιπαράθεση, το επίπεδο του οποιοδήποτε ποιοτικού έλεγχου, ήδη ανεξέλεγκτο και χαμηλό, απλούστατα ξεχάστηκε ως έννοια, υποκαθιστώμενο από την βολή, την συναλλαγή ή την αδιαφορία, οι ρυθμοί πανεπιστημιακής διδασκαλίας, διοίκησης και έρευνας ξεχαρβαλώθηκαν από τις πιο αντικαδημαϊκές συμπεριφορές και διεκδικήσεις - φοιτητών και διδασκόντων.

Πανεπιστημιακή παθολογία.

Όλα αυτά έχουν επανειλημμένως επισημανθεί, κατά καιρούς και δημόσια, από τους στην αρχή ελάχιστους πανεπιστημιακούς που τόλμησαν να πουν τη γνώμη τους και από τους ακόμη λιγότερους που (ίσως βλακωδώς) δοκίμασαν να αντισταθούν. Ευτυχώς σήμερα πολλά είναι τα δημοσιεύματα πανεπιστημιακών που διεκτραγωδούν την κατάσταση, λέγοντας τα πράγματα με το όνομά τους. Είναι όμως πια ανέφελο. Το πρόβλημα έχει γίνει μη επιλύσιμο. Το τείχος πολιτείας και πανεπιστημιακής κοινότητας είναι πια αδιαπέραστο. Είναι σαν να δίνεις γροθιές σε σάκο με βαμβάκι.

Δεν μπορεί κανείς παρά να θυμηθεί την έσχατη εξαθλίωση που περιγράφεται με χειρουργική ψυχραιμία στην θουκυδίδεια «παθολογία του πολέμου»:Κατάπτωση των ανθρώπων και παραφθορά των ιδίων των εννοιών, που καταλήγουν να σημαίνουν το αντίθετό τους.

Η κρίση για το αυτονόητο έχει γενικευτεί. Το ένστικτο αυτοσυντήρησης έχει καταργηθεί. Δημοκρατία σημαίνει δημοκρατικός φασισμός. Αξιοκρατία, συντεχνιακή σύμνοια για την κατάργησή της. Πανεπιστημιακό άσυλο σημαίνει κατάφωρη και συνεχής καταπάτησή του από αυτούς, οι οποίοι υποτίθεται ότι προστατεύονται από αυτό. Ριζοσαστισμός σημαίνει άρνηση κάθε βελτιωτικής αλλαγής. Αυτονομία και αυτοτέλεια σημαίνει το κεχτημένο δικαίωμα να βράζουμε στο ζουμί μας. Και ευθύνη της πολιτείας σημαίνει ανευθυνότητα εκ προμελέτης ή εξ αμελείας.

Όσοι έχουν ακόμη μια αμυδρή μνήμη για το τι είναι πανεπιστήμιο, έχουν απομονωθεί, καταπονηθεί, αδρανοποιηθεί. Καθόμαστε εμπρόντητοι αλλά άπραγοι, όταν π.χ. στο όνομα της δημοκρατικής συνδιοίκησης μια ασημαντή φοιτητική μειοψηφία μπορεί με βίαιη παρέμβαση και οχλαγωγία να μποδίξει επί μήνες την Σύγκλητο έστω και να συζητήσει θέμα της ημερήσιας διάταξης, για το οποίο η μειοψηφία υποθέτει ότι θα πάρει «όχι σωστή» απόφαση – και τούτο με έμμεσο σιγοντάρισμα και κάποια διδασκόντων. Όταν το Δ.Σ. των φοιτητών μιας σχολής τολμά να λείι πιεστικά ότι η Γενική Συνέλευση του Τμήματος μπορεί να συζητήσει ένα διδακτικό ζήτημα μόνο όταν εκ των προτέρων δοθεί η διαβεβαίωση ότι η απόφαση θα είναι ταυτόσημη με εκείνην του φοιτητικού συλλόγου (δηλαδή της οργανωμένης μειοψηφίας των φοιτητών). Όταν, μετά από παραλίγο μοιραία επίθεση σε φοιτητή από αγνώστους μέσα σε (όχι απόν Κοσμήτορα εγκεκριμένο) πάρτι στους χώρους της Σχολής, γίνεται στην Γ.Σ. απλή γενική συζήτηση περί ασύλου κλπ., και στέλνεται στις καλένδες κάθε συζήτηση για το γιατί, το πώς και το ποτέ πια. Όταν το εκλεκτορικό σώμα ενός Τμήματος αναλώνει δύο ώρες για μια τελικώς προδιαγεγραμμένη προαγωγή διδάσκοντα στην επόμενη βαθμίδα, όπου όλοι ξέρουν ότι δεν την αξίζει, αλλά πρέπει να γίνει γιατί γιάτι θα έρθει και η δική τους σειρά. Όπου τις τύχες του Τμήματος δεν τις καθορίζει το διεθνώς γνωστό 15-30% των ικανότερων, και κατά αξιοκρατική συνέπεια υψηλόβαθμων διδασκόντων, αλλά το 100% των διδασκόντων (ήδη σε ανάποδη πυραμίδα...) συν το 150% των φοιτητών, αν λάβει κανείς υπόψη και τις προηγούμενες «δημοκρατικές» τους δυνατότητες άσκησης πίεσης. Όπου αίτημα αποχής ή κατάληψης ή συλλαλητηρίου μπορεί να είναι, εν ονόματι της ακαδημαϊκής ελευθερίας, ο φοιτητής να μπορεί να παρακολουθεί αστροφυσική χωρίς προαπαιτούμενη την γνώση των τεσσάρων πράξεων της αριθμητικής και σ' αυτό να υποχωρεί πάντα η πανεπιστημιακή κοινότητα.

Το σημείο, λοιπόν, παρεμπόδισης κάθε απόπειρας για εξυγίανση του πανεπιστημίου είναι δομικό.

Υπάρχει λύση στο αδιέξοδο;

Πιστεύω ότι εκεί που φθάσαμε, δεν υπάρχει. Αλλά ας τα σκεφτούμε τα πράγματα από την αρχή. Ποια θα ήταν τα κομβικά σημεία μιας αναγκαίας επέμβασης; Δύο είναι όλα κι όλα. Αρκεί να μη φοβόμαστε τις συνέπειές τους.

1. Η έννοια του πανεπιστημίου είναι σύμφυτη με την έννοια της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Πρόκειται για την γνωστή ελευθερία της σκέψης, του λόγου, της έρευνας και της διδασκαλίας. Η έννοια αυτή συνεπάγεται αυτονομία του πανεπιστημίου από κάθε έλεγχο εξουσίας, κρατικής ή ιδιωτικής, οικονομικής αυτάρκειας, δημοκρατική διακυβέρνηση. Σ' αυτά υπάγεται και το απαραίτητο πανεπιστημιακό άσυλο. Ως εδώ καλά, και δεν υπάρχει κανείς που να λείι όχι. Τα όχι έρχονται με την εφαρμογή στην πράξη.

2. Η έννοια του πανεπιστημίου είναι σύμφυτη με την έννοια της αξιοκρατίας. Δηλαδή αξιοκρατία στους εκλεγμένους αξιωματούχους, στους διδασκόντες και στους φοιτητές. Με άλλα λόγια να ορίζονται και να αποφοιτούν μόνο όσοι ανταποκρίνονται στα ακαδημαϊκά στάνταρς του κλάδου. Να ορίζονται διδασκόντες που ξέρουν και μπορούν, και από αυτούς να δίνουν τον ακαδημαϊκό τόνο οι αξιότεροι. Να εκλέγονται στα πανεπιστημιακά αξιώματα όσοι ξέρουν και μπορούν να χειριστούν το παρόν και το μέλλον του θεσμού. Εδώ κατά κανόνα αρκετοί αρχίζουν να καταλαβαίνουν ότι δεν τους συμφέρει (φανταστείτε να εφαρμόζονταν τα παραπάνω...).

Αν διασφαλιστούν από την πολιτεία αυτές οι συνθήκες, τότε όλες οι άλλες ρυθμίσεις έρχονται από μόνες τους και το πανεπιστήμιο καλά θα κάνει να βρίσκει μόνο του τον δρόμο.

Είδαμε όμως παραπάνω ότι η παρεμπόδιση για εξυγίανση του πανεπιστημίου έχει καταντήσει δομικό πρόβλημα όλων των συμβαλλομένων. Όλοι οι ταγμένοι, σε μια απερίγραπτη μεταξύ τους εμπλοκή και διαπλοκή, αρνούνται να συζητήσουν καν το πρόβλημα στα σοβαρά.

Το ελληνικό πανεπιστήμιο είναι ανίκανο να εξυγιανθεί από τις δικές του δυνάμεις. Γι' αυτό και διαβάζω με απορία προτάσεις διαπρεπών συναδέλφων, ότι η πολιτεία θα έπρεπε να παράσχει τα οικονομικά μέσα και να αφήσει ήσυχο το πανεπιστήμιο να λύσει τα προβλήματά του. Αυτό στον χειρότερό μου εχθρό... Αλλά ούτε και το καθ' ύλην αρμόδιο υπουργείο μπορεί να το κάνει. Πρώτα γιατί δεν έχει ιδέα. Δεύτερο γιατί δεν ακούει τους κατάλληλους συμβούλους. Και τρίτο γιατί φοβάται, και δικαίως, την αξιωματική αντιπολίτευση, που θα βρει την ευκαιρία, καθώς η ίδια τα έκανε ακόμη χειρότερα και έχει τις ευθύνες της. Να μην αναφερθώ εδώ και σε μεγάλο κόμμα της αριστεράς, που έχει στο ενεργητικό του σθεναρή αντίσταση στα προγράμματα ERASMUS (την σωτήρια συνεχή ανταλλαγή φοιτητών σε όλη την Ευρώπη), για αποφυγή νατοϊκής τάχα μόλυνσης. Λοιπόν; Ας σκεφτούμε τα πράγματα λογικά.

- Η μία λύση είναι η αναμονή μέχρι την πλήρη κατάρρευση. Π.χ. μέχρι και την τυπική υποβάθμιση των πτυχίων μας. Τότε πρώτοι οι φοιτητές και οι γονείς τους θα ασκήσουν «κοινωνική πίεση» σε πανεπιστημιακούς και πολιτικούς, και αυτοί θα εξαναγκαστούν (όχι για τίποτε άλλο, αλλά για να αποφύγουν το πολιτικό κόστος...) να εξυγιάνουν το πανεπιστήμιο.

- Η δεύτερη λύση είναι η έξωθεν επέμβαση. Την μέθοδο την γνωρίζουμε καλά. Όταν οι εταίροι μας μας έβαλαν στην πρέσα, ο επί έτη και έτη υπέρογκος πληθωρισμός εξαφανίστηκε. Ας φέρομε λοιπόν ξένους ειδικούς για να μας φτιάξουνε σαν το αεροδρόμιο των Σπάτων ή το Μετρό, συμπεριλαμβανομένης της τήρησης καθαρότητας και ασφάλειας των χώρων. Δεν μου αρέσει, αλλά προτιμάω χωρίς Μετρό;

- Η τρίτη λύση, κατά τη γνώμη μου η καλύτερη, απλώς δεν γίνεται: Επανάσταση κορυφής. Δηλαδή τα δύο, τουλάχιστον, μεγάλα κόμματα να αποφασίσουν (και για το δικό τους κομματικό συμφέρον...) να κάνουν τα αυτονόητα. Κι αν δεν ξέρουν (που δεν ξέρουν...), να ρωτήσουν γι' αυτό που ισχύει σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες. Με ένα εντελώς καινούριο, απολύτως ασυμβίβαστο, θεσμικό πλαίσιο που διαφραλίζει τα παραπάνω «ένα» και «δύο» αυτονόητα επί της ουσίας τους, να εξαναγκάσουν την πανεπιστημιακή κοινότητα σε νέους κανόνες ζωής, να την χρηματοδοτήσουν επαρκώς και τότε να την αφήσουν στην ησυχία της.